METROPOL VE ZİHİNSEL YAŞAM

Georg Simmel

Modern yaşamın en derin sorunları, toplumun egemen güçlerine karşı, tarihsel mirasın, dış kültürün ve yaşam tekniğinin ağırlığına karşı, bireyin kendi varoluş bağımsızlığını ve bireyselliğini koruma çabasından doğar. Bu uzlaşmazlık, ilkel insanın kendi bedensel varoluşu için doğayla sürdürmesi gereken çatışmanın en modern biçimini temsil eder. 18. yüzyıl, insanın herkeste eşit olan özgün doğal erdeminin engellenmeden gelişmesine izin vermek için, politika, din, ahlâk ve iktisatta tarihsel biçimde ortaya çıkmış tüm bağlardan kurtulmak gerektiğini öne sürmüş olabilir. 19. yüzyıl, insanın özgürlüğüne ek olarak, onun (işbölümüyle bağlantılı olan) bireyselliğini ve onu eşsiz, vazgeçilemez kılan, ama aynı zamanda da başkalarının tamamlayıcı etkinliğine onu daha da bağımlı durumuna getiren kazanımlarını teşvik etmeye çalışmış olabilir. Nietzsche bireyin yorulmak bilmez savaşımını onun tam gelişmesi için önkoşul olarak görürken, sosyalizm aynı şeyi her tür rekabetin bastırılmasında bulmuş olabilir. Ama bunların hepsinde de, aynı temel dürtü; bireyin eşitlenmeye, toplumsal-teknolojik mekanizma içinde yutulmaya karşı direnişi işbaşındadır. Çağdaş yaşamın özgül biçimde modern yönlerinin ürünleri, kendi içsel anlamlarına başvurularak sorgulandığında, —yani, benim bugün metropolle ilgili olarak yapacağım gibi, kültürün bedeni (onun) ruhuna başvurularak incelendiğinde— verilecek yanıt, böyle bir toplumsal yapının yaşamın bireysel yanları ile, tekil bireylerin varoluşunu aşan yanları arasında esinlendirdiği ilişkinin araştırılmasını gerektirecektir. Kişiliğin, kendini, kendisi dışındaki güçlere uydurmak için yaptığı uyarlamaların araştırılmasını gerektirecektir.

Metropoldeki bireyselliğin üzerinde yükselmiş olduğu psikolojik temel, dışsal ve içsel itkilerin hızlı ve sürekli değişmesi nedeniyle duygusal yaşamın yoğunlaşmasıdır. İnsan, varoluşu farklılıklara bağımlı olan bir yaratıktır; yani onun zihnini, şimdiki izlenimler ile bunları öncelemiş olanlar arasındaki farklılık harekete geçirir. Kalıcı izlenimler, onların farklılıklarındaki önem-

* Simmel'in (1858-1918) bu yazısı, *On Individuality and Social Forms* adlı derlemedeki İngilizce çevirisinden Türkçeleştirilmiştir. Yazının "Die Grosstadt und das Geistesleben" adlı Almancası ilk kez 1903'te *Die Grosstadt. Jahrbuch der* Gehe-Stiftung, 9, içinde yayımlanmıştır.

sizlik, onların akışının ve onlar arasındaki aykırılıkların olağanlaşmış düzenliliği; değişen imgelerin hızla içiçe geçmesinden, tek bir bakışta kavranılan belirgin farklılıklardan ve şiddetli bir itkinin beklenilmezliğinden, deyim yerindeyse, daha az zihinsel enerji tüketir. Metropol —her cadde kavşağıyla, ekonomik, mesleki ve toplumsal yaşamın temposu ve çeşitliliğiyle— bu psikolojik koşulları yaratması ölçüsünde, zihinsel yaşamın duyusal temellerinde ve farklılıklara bağımlı yaratıklar olarak örgütlenişimizin zorunlu kıldığı bilinç düzeyinde, küçük kasabanın ve kırsal varoluşun duyusal-zihinsel cephesinin daha yavaş, daha tanıdık, daha akıcı ritmiyle derin bir aykırılık yaratır. Metropolün zihinsel yaşamının temelde entellektüel olan karakterini, daha çok duygulara ve duygusal ilişkilere dayanan küçük kasabanınki karşısında anlaşılabilir kılan da budur. Kasabanın duygusal ilişkileri, zihnin bilinçdışı düzeylerinde kök salmışlardır ve en kolay şekilde, bozulmamış âdetlerin sarsılmaz dengesi içinde gelişirler. Öte yandan aklın yeri ise zihnin aydınlık, bilinçli üst katmanlarındadır ve içsel güçlerimiz içinde en fazla uyum yeteneği olan odur. Kendisini değişmelere ve olaylardaki çelişkilere uydurmak için, daha tutucu kişiliklerin kendilerini olayların aynı ritmine uyarlayabilmek için gerek duydukları biricik araçlar olan karışıklıklara ve içsel altüst oluşlara gerek duymaz. Bu yüzden metropolitan tip —ki doğal olarak bin türlü bireysel değişim geçirir— dışsal çevrenin dalgalanma ve süreksizliklerin kendisini tehdit ettiği derin kopukluğa karşı kendisine koruyucu bir organ yaratır. Duygusal tepkiler yerine akılcı tepkiler gösterir, böylelikle de, bilincin yoğunlaştırılması yoluyla zihni hâkim kılar ve bu da, yine bilincin yoğunlaşmasına neden olur. Bu yüzden metropoldeki kişinin bu olaylara tepkisi, duyarlılığın en aza indiği ve kişiliğin derinliklerinden en uzakta olan bir zihinsel etkinlik alanına kayar.

Böylece, metropolün tahakkümüne karşı içsel yaşamın korunması olarak görülen bu entellektüel karakter, sayısız özgül fenomene ayrılmış olur. Metropol her zaman para ekonomisinin beşiği olmuştur; çünkü ticari etkinliğin çokyönlülüğü ve yoğunluğu değişim aracına, kırsal yaşamın ticari yanlarında elde edemeyeceği bir anlam vermiştir. Ama, para ekonomisi ile zihnin tahakkümü birbiriyle çok yakın bir ilişki içindedir. Bunlar kişilere ve şeylere karşı, içinde biçimsel bir adaletin çoğu kez amansız bir katılıkla birleştiği, katışıksız biçimde kuru bir tutumu paylaşır. Katışıksız biçimde entelektüel kişi, kişisel olan her şeye karşı ilgisizdir; çünkü bunlardan, katışıksız biçimde akılcı yöntemlerle tümüyle anlaşılamayacak ilişkiler ve tepkiler gelişir — tıpkı, olaylardaki benzersizlik ögesinin para ilkesine asla girmemesi gibi. Para herkes için ortak olan şeylerle, yani tüm niteliği ve bireyselliği katışıksız biçimde niceliksel düzeye indirgeyen değişim değeriyle ilgilidir yalnızca. Kişiler arasındaki tüm duygusal ilişkiler onların bireyselliğine da-

yanır; oysa entelektüel ilişkiler kişileri tıpkı sayılar gibi; yani kendi içlerinde kayıtsız olan, ancak nesnel bakımdan algılanabilir bir şeyler sundukları ölçüde ilginç olan ögeler olarak ele alırlar. Metropol sakini, tüccarıyla, tüketicisiyle, hizmetçisiyle ve çoğu zaman zorunlu birlikteliğe itilmiş olduğu kişilerle tam da bu tarzda ilgilenir. Bu ilişkiler daha küçük çevrenin doğasıyla açık bir aykırılık içindedir; oralarda, bireysel özelliklerin kaçınılmaz bilgisi, eşit bir kaçınılmazlıkla davranışlarda duygusal bir ton yaratır; yerine getirilen görevler ve yapılan ödemelerin salt nesnel ölçümünün ötesinde bir alan üretir. Sorunun ekonomik-psikolojik yanı bakımından burada asıl olan şey, daha az ileri kültürlerde üretimin, ürünü sapariş eden tüketici için olması ve böylece üretici ile alıcının birbirini tanımasıdır. Oysa modern kent, hemen hemen bütünüyle pazar için üretimle, yani üreticilerin gerçek görünüş alanı içinde asla ortaya çıkmayan, bütünüyle bilinmedik alıcılar için yapılan üretimle donatılır. Dolayısıyla, her iki tarafın çıkarları amansız bir kuruluk kazanır; kişisel ilişkiler hiç düşünülmediğinden, bunun rasyonel şekilde hesaplanan ekonomik bencilliğin kendi yolundan sapması söz konusu bile olamaz. Bu durum iç üretimin ve doğrudan mal takasının son kalıntılarının da ortadan silinmiş olduğu, doğrudan kişisel siparişle yapılan üretim miktarının her geçen gün azaldığı metropole egemen olan para ekonomisi için daha da geçerlidir. Üstelik, bu psikolojik entelektüel tutum ile para ekonomisi öylesine sıkı bir bütünleşme içindedir ki, birincisinin mi ikincisini etkilediğini, yoksa tersinin mi geçerli olduğunu kimse söyleyemez. Kesin olan tek şey, metropoldeki yaşam biçiminin bu etkileşimi besleyen en verimli toprak olduğudur; bu noktayı, en seçkin İngiliz anayasa tarihçisinin, Londra'nın bütün İngiliz tarihi boyunca İngiltere'nin asla yüreği olarak değil, ama çoğu kez zihni ve her zaman cüzdanı olarak iş görmüş olduğuna ilişkin açıklamasıyla ortaya koymaya çalışacağım.

Yaşamın en dışsal yanlarının görünüşte önemsiz bazı karakter ya da özelliklerinde onlara özgü bir dizi zihinsel eğilim bulunur. Modern zihin giderek daha hesaplayıcı bir zihin durumuna gelmiştir. Pratik yaşamın para ekonomisinden doğan bu hesaplayıcı kesinliği doğa biliminin idealine, yani dünyayı bir aritmetik problemine dönüştürme ve onun her tek bölümünü bir matematik formül içerisinde sabitleştirme idealine denk düşer. Bu kadar çok insanın gündelik yaşamını ölçme, hesaplama, sayma ve niteliksel değerleri niceliksel terimlere indirgemekle dolduran şey para ekonomisidir. Paranın hesaplanabilirliği nedeniyle, yaşam ögeleri arasındaki ilişkilere bir dakiklik; eşitlik ve eşitsizliklerin tanımına bir kesinlik; anlaşma ve düzenlemelere bir netlik gelmiştir; tıpkı cep saatlerinin yaygınlaşmasıyla bu dakikliğin dışsal biçimde ortaya çıkmış olması gibi... Bununla birlikte, bu temel özelliğin hem nedeni, hem de sonucu olan şey metropol koşullarıdır. Tipik metropol

sakininin ilişki ve ilgileri öylesine çok yönlü ve karmaşıktır ki, özellikle böylesine çok kişinin böylesine farklı çıkarlarla bir araya gelmesi sonucunda, onların ilişki ve etkinlikleri de birçok üyesi olan bir organizma içinde birbirleriyle iç içe geçmiş olur. Bu bakımdan, vaad ve icraatlarda tam bir dakikliğin olmaması, bu bütünün altından kalkılamaz bir kaosa sürüklenmesine yol açacaktır. Eğer Berlin'deki tüm saatler birden bire farklı şekillerde yalnızca bir saat bile yanlış gitse, bütün ekonomik ve ticari yaşam bir süre raydan çıkacaktır. Anlamı bakımından bu fazlaca yüzeysel gözüksе bile, mesafelerin büyüklüğü yüzünden bütün beklemeler ve gerçekleşmeyen buluşmalar kötü bir zaman israfına dönüşür. Bu nedenle, genelde metropol yaşam tekniği, metropolün tam etkinlik ve karşılıklı ilişkileri tüm öznel ögeleri aşan, sımsıkı belirlenmiş bir zaman çerçevesi içinde en dakik tarzda örgütlenmeksizin ve eşgüdülmeksizin kavranılamaz. Ama, burada da, genelde bu tartışmanın görevinin bütününü oluşturan sonuçlar; yani, ortaya çıkabileceği bu yüzeysel düzeyle sınırlı olsa da her olayın, derhal bu ruhun derinlikleriyle ilişkiye geçtiği ve en sıradan dışsallıkların bile son çözümlemede yaşamın anlam ve biçemiyle ilgili nihai kararlarla bağlı olduğu ortaya çıkmaktadır. Metropol yaşamının karmaşıklığının ve kapsayıcılığının gerektirdiği dakiklik, hesaplanabilirlik ve şaşmazlık yalnızca onun kapitalist ve zihinsel karakteriyle sıkı sıkıya bağlı olmakla kalmaz, ayrıca yaşamın içeriğini de renklendirir ve başlangıçta yaşamın biçimini, onun genel, şematik anlamda kesin bir biçimde dışardan almak yerine, içerden belirlemeye çalışan akıldışı, içgüdüsel, egemen insani özelliklerin dışlanmasına neden olur. Özerk olan ve bu yaşamsal dürtülerle tanımlanan yaşamlar kentte bütünüyle olanaksız olmasa bile, ona *in abstracto* (soyut anlamda) karşıdırlar. Yaşamın değerini yalnızca kesin eşdeğerlere indirgenemeyen, şematize edilmemiş bireysel anlatımlarda bulan Ruskin ve Nietzsche gibi kişiliklerin metropole duydukları tutkulu nefreti de bunun ışığında açıklayabiliriz. Bu yüzden onlarda, bu nefretle aynı kaynaktan gelen bir başka nefret, para ekonomisi ve varoluşun zihinselleştirilmesine karşı bir nefret vardır.

Aynı etkenler, kişisellikten olabildiğince arınmış bir yapı içinde tekvücut olmuş yaşam biçiminin kesinliği ve dakikliği içinde bir yandan da oldukça kişisel bir etki yapar. Herhalde, kanıksamış bakış kadar kayıtsız şartsız kente özgü bir başka ruhsal olgu daha yoktur. Öncelikle bu, tüm zıtlıklarıyla bir araya getirilmiş ve hızla değişen sinir uyarılmalarının sonucudur, ki bu metropoldeki yoğun zihinselliğin kaynağı gibi görünmektedir. Bu bakımdan, o zamana dek zihinsel açıdan ölü olan budala kişilerin kanıksamış kişiler olması pek mümkün görünmemektedir. Nasıl aşırı duyumsal yaşam sinirleri sonunda artık hiçbir tepki üretemeyecek kadar çok uyardığı için insanı bıkkın duruma getirirse, daha az zararlı uyarılar da değişimlerinin hızlılığı ve çe-

lişkililiğiyle sinirleri böylesine şiddetli tepkiler göstermeye zorlar, onları öylesine zalimce yıpratırki, sinirler son güç rezervlerini tüketir ve aynı ortamda kalırlarsa yeni rezervler oluşturma zamanı bulamazlar. Daha huzurlu ve daha istikrarlı ortamın ürünleriyle karşılaştırıldığında her büyük kent çocuğunda görülen kanıksama tutumu da aslında bundan, yeni uyarımlara yeterli enerjiyle tepki gösterememekten kaynaklanır.

Metropoldeki kanıksama tutumunun bu psikolojik kaynağıyla iç içe geçmiş, para ekonomisinden türeyen bir başka kaynak daha vardır. Kanıksama davranışının özü, şeyler arasındaki ayrımlara kayıtsızlıktır. Ama bu zekâ kıtlığında olduğu gibi şeylerin algılanamaması anlamında değil, şeyler arasındaki ayrımların ve giderek şeylerin kendilerinin anlam ve değerinin anlamsızlaşması anlamında bir kayıtsızlıktır. Bunlar kanıksamış kişiye, birini öbürüne yeğ tutmaya değmeyecek şekilde türdeş, yavan ve gri gözükür. Bu ruhsal durum; paranın şeylerin çokkatlılığının yerini aldığı ve onlar arasındaki tüm niteliksel ayrımları "kaç para" ayrımı içerisinde dile getirdiği ölçüde, tam bir para ekonomisinin mükemmel öznel yansımasıdır. Tüm renksizliği ve kayıtsızlığıyla para, tüm değerlerin ortak paydası durumuna geldiği ölçüde, ürkütücü bir eşitleyici haline gelir —şeylerin özünü, özgüllüklerini, özgül değerlerini, benzersizliklerini ve karşılaştırılamazlıklarını onarılamayacak biçimde alıp götürür. Bunların hepsi, sürekli devinen paranın akıntısında aynı özgül çekim gücüyle yüzüp durur. Hepsi aynı düzeye dayanır ve yalnızca miktarlarıyla ayırt edilirler. Tek tek duumlarda şeylerin parayla eşitlenme yoluyla bu renklendirilişi ya da daha doğru terimiyle bu renksizlendirilişi, hemen algılanamayacak ölçüde küçük olabilir. Zengin kişinin para karşılığında satın alınabilecek nesnelerle girdiği ilişkide ve belki de gerçekte bu nedenle kamuoyunun o nesnelerde artık kabul ettiği total karakter içinde çok büyük oranlara ulaşır. Metropolün ticaretin beşiği olmasının nedeni budur ve şeylerin satınalınabilirliği burada, basit ekonomilerdekinden çok farklı bir görünümle ortaya çıkar. Kanıksama tutumunun özgül beşiği de burasıdır. Bireyi en yüksek derecede sinirsel enerjiyle uyaran bu satın alınabilir şeyler yoğunluğu burada doruğuna varır. Aynı koşulların salt niceliksel yoğunlaşmasıyla bu edinim tam karşıtına, bu koşullara uyum göstermek için geliştirilen özgül olguya —kanıksama tutumuna— dönüştürülür, burada sinirler tepki göstermeyi reddederek kendilerini metropol yaşamının içerik ve biçimine uydurmak için son olanaklarını ortaya koyarlar. Belli tip kişiliklerin kendilerini ancak, bütün nesnel dünyayı değersizleştirme pahasına koruduklarını görüyoruz; ki bu kaçınılmaz olarak kişinin kendisinin değersiz olduğu duygusuna kapılmasıyla sonuçlanır.

Bu tür varoluşun öznesinin kendi hesabına (bu varoluşla) uzlaşması gerektiği halde, büyük kent karşısında kendini koruması, ondan daha az negatif olma-

yan bir toplumsal davranış türü bekler. Metropol insanlarının birbirlerine karşı zihinsel davranışı, formel bakımından bir sakınma ilişkisi olarak adlandırılabilir. Kentteki kişilerin aralıksız dışsal teması, herkesin karşılaştığı hemen her kişiyi tanıdığı ve onların herbirisiyle pozitif bir ilişkiye sahip olduğu küçük bir kasabadaki gibi aynı sayıda içsel tepkiyle karşılanacak olursa, insan içsel bakımdan bütünüyle atomize olacak ve düşünemez bir zihinsel duruma düşecektir. Kısmen bu psikolojik durum, kısmen de (birbirleriyle sürekli olarak geçici temas içinde olan) metropol yaşamının ögeleri karşısında taşıdığımız kuşku ayrıcalığı, bizde bu sakınımı gerektirir; bunun sonucunda da, yıllardır komşumuz olan insanları tanımayız; bu da bizim küçük kasaba insanına soğuk ve suratsız gözükmemize yol açar. Gerçekten de, yanılmıyorsam, bu dışsal sakınımın iç yüzü yalnızca kayıtsızlık değil, sandığımızdan da çok, basit bir hoşlanmayıştır; herhangi bir tarzda ortaya çıkan yakın bir temasta kolayca nefret ve çatışmaya dönüşebilecek karşılıklı bir yabancılılık ve tiksintidir. Bu türden yaygın bir ticari yaşamın tüm içsel örgütlenmesi, en dayanıklı ve aynı zamanda en kısa süreli türden sempatilerin, kayıtsızlık ve hoşlanmayışların büyük çeşitlilik gösteren yapısına dayanır. Bu nedenle, bu kayıtsızlık alanı yüzeysel biçimde gözüktüğü kadar büyük değildir. Zihinlerimiz, başka bir kişiden yayılan hemen her izlenime belli bir duyumla yanıt verir. Bu duyumların bilinçsizliği, geçiciliği ve hızlı değişimi onları yalnızca kayıtsızlığa yöneltir gibi gözükmektedir. Gerçekte istenmeyen bir imalar kaosuna dalmak ne kadar dayanılmazsa, kayıtsızlık da bizler için o kadar doğadışı olacaktır. Metropol yaşamının bu iki tipik tehlikesinden, gerçek uzlaşmazlığın örtük bir taslağı olan antipatiyle kurtuluruz; çünkü antipati bir tür uzaklaşma ve sapma ortaya çıkarır, ki bunlar olmaksızın bu tür yaşama katlanmak mümkün değildir. Antipatinin çapı ve karışımı, ortaya çıkış ve ortadan kayboluş ritmi, uygun olduğu biçimler —bütün bunlar, (daha dar anlamda) basitleştirilmiş dürtülerle birlikte metropol yaşamının biçiminin ayrılmaz bütünlüğünü oluşturur. Burada doğrudan doğruya toplumdan kapma olarak gözüken şey, gerçek toplumsallaşmanın en temel biçimlerinden biridir.

Ama bu sakınma, örtük bir hoşlanmama imasıyla birlikte, bir kez daha metropole özgü çok daha genel ruhsal özelliğini biçim ya da ambalajı olarak ortaya çıkar. Bu, bireye, başka durumlarda benzerine rastlanmayan bir tür ve derecede kişisel özgürlük sağlar. Bunun kökleri, bir bütün olarak toplumsal yaşamın büyük gelişme eğilimlerinden birisindedir; hemen hemen tüketici bir formülün bulunabileceği birkaç eğilimden birisindedir. Bugün olduğu kadar tarihsel olarak da karşılaşılacak en temel toplumsal örgütlenme aşaması şudur: Komşu yabancı gruplara ya da başka uzlaşmaz gruplara karşı hemen bütünüyle kapalı olan, ama yine de kendi içinde, bireysel üyenin kendi niteliklerinin gelişimi ve kendi sorumlu olduğu özgür etkinliği için ancak çok

önemsiz bir alana sahip olacağı kadar dar bir kaynaşmışlığa sahip görece küçük bir çevre. Politik ve ailevi gruplar tıpkı politik ve dinsel topluluklar gibi bu şekilde işe başladılar; çok genç toplulukların kendi kendilerini koruması, çok katı sınırlar koymayı ve merkezi bir birliği gerektirir; bu nedenle de burada bireyin içsel ve dışsal gelişiminin özgüllüklerine ve özgürlüğüne yer yoktur. Bu aşamadan sonra toplumsal evrim, birbirinden ayrılan ama yine de birbirine denk düşen iki yönde birden ilerler. Topluluk sayıca, kapladığı yer bakımından ve yaşamın içeriği açısından büyüdükçe, dolaysız içsel birliği ve başkalarına karşı çizdiği sınır da başlangıçtaki katılığını yitirir, karşılıklı etkileşim ve ilişkiler sayesinde daha yumuşar. Aynı zamanda birey de ilk kıskanç sınırlandırmanın çok ötesinde bir hareket özgürlüğü kazanır; ayrıca daha büyümüş gruplardaki işbölümünün hem fırsat sağladığı, hem de zorunlu kıldığı bir özgüllüğe ve bireyselliğe ulaşır. Tikel koşullar ve tek tek durumlardaki güçler bu genel şemayı ne kadar değiştirirse değiştirsin; devlet ve Hıristiyanlık, loncalar ve politik partiler ve sayısız başka grup bu formüle göre gelişmişlerdir. Ne var ki bu eğilim bana, bireyselliğin kent yaşamı çerçevesindeki gelişiminde de açıkça gözlenebilirmiş gibi geliyor. Ortaçağ'da olduğu kadar Antik Çağ'da da küçük kasaba yaşamı bireyin dış dünyayla ilişkilerindeki hareketlerine ve onun içsel bağımsızlık ve farklılaşmasına öylesi sınırlar getiriyordu ki, modern kişi bu koşullarda soluk bile alamazdı. Bugün bile, küçük bir kasabaya yerleşen kent sakini buna çok benzer bir daralmayı hisseder. Çevremizi oluşturan ortam ne denli küçük ve bu sınırları aşma olanağı veren ilişkiler ne denli sınırlı ise, bu dar topluluk da bireyin edimleri, davranışları ve tutumlarını o denli hevesle gözler; niceliksel ve niteliksel bir bireysellik de, böyle bir topluluğun sınırları ötesine o denli çıkma eğilimi taşır.

Antik *polis* bu bakımdan bir küçük kasaba karakterine sahip gibi gözükmektedir. Yakın ve uzak düşmanlarının onun varlığına karşı yönelttiği aralıksız tehdit, politik ve askeri konularda katı bir kaynaşmışlığı, yurttaşın öteki yurttaşlarca denetlenmesini ve bütünün bireye karşı kıskançça davranmasını doğurmuştu; bireyin özel yaşamı o kadar baskı altındaydı ki, birey bunu ancak, kendi evinde bir despot gibi davranarak dengeliyordu. Atina yaşamının muazzam çalkantısı, telaşı ve eşsiz renkliliği belki de, karşılaştırılamaz ölçüde bireyselleşmiş kişilikleri olan bir halkın, bireyselleştirmeyen küçük kasabanın aralıksız içsel ve dışsal baskısına karşı sürekli savaşım içinde olması olgusuyla açıklanabilir. Bu, zayıfın aşağılandığı ve güçlünün en tutkulu biçimde kendi kendini korumaya yönelttiği gergin bir atmosferi yarattı. Ve bununla birlikte, kesin bir tanımı verilemese de türümüzün entelektüel gelişiminde "genel beşeri karakter" diye adlandırılması gereken şey Atina'da filizlendi. Hem olgusal, hem de tarihsel

geçerliliğini burada savunduğumuz bu korelasyon açısından, yaşamın en geniş ve en genel içerik ve biçimleri, en bireysel olanlarla sıkı sıkıya bağlıdır. Her ikisi de ortak bir tarihöncesine ve kendini savunma çabası yüzünden dışarda geniş ve genelle, içerde de özgürce hareket eden ve bireyle çatışmaya giren dar oluşum ve gruplaşmalar şahsında ortak bir düşmana sahiptir. Feodal dönemde "özgür" insanın toprak hukukuna yani en büyük toplumsal birimin hukukuna tabi olan kişi olması, yasal haklarını feodal topluluğun dar çevresinden türeten kişinin ise özgür olmaması gibi, bugün de metropol yurttaşı, küçük kasaba sakinini bağlayan önemsiz ayrıntılar ve önyargılarla karşıtlık oluşturacak biçimde, entelektüel ve rafine anlamda "özgür"dür. Karşılıklı sakınmanın, kayıtsızlığın ve büyük toplumsal birimlerdeki entelektüel yaşam koşullarının bireyin bağımsızlığı açısından taşıdığı önem hiçbir yerde metropolün yoğun kalabalığındaki olduğu kadar açık seçik gözlenemez; çünkü burada bedensel yakınlık ve yer yokluğu entelektüel mesafeyi ilk kez gerçekten algılanabilir duruma getirir. İnsanın kendisi belli koşullarda bu metropol kalabalığında başka yerde olmadığı kadar yalnız ve terk edilmiş hissediyor olması da bu özgürlüğün kuşkusuz öbür yüzünden başka bir şey değildir. Çünkü başka her yerde olduğu gibi burada da, insanın özgürlüğünün duygusal yaşamına yalnızca hoş bir deneyim olarak yansıması hiç de gerekmez.

Toplumsal birimin büyüklüğündeki artış ile kişinin iç ve dış özgürlüğünün düzeyi arasındaki dünya-tarihsel korelasyon temelinde, metropolü bu durumun odağı kılan şey yalnızca alanının ve nüfusunun doğrudan büyüklüğü değildir. Metropol daha ziyade, yalnızca maddi olan bu genişliği aşarken kozmopolitizmin beşiği olur. Zenginliğin gelişme biçimine bağlı olarak belli bir noktadan sonra mülkiyet kendi içsel varlığından daha hızlı bir tempoda artar —bireyin ufku genişler. Aynı şekilde (onun ideal yansıması olan) kentteki ekonomik, kişisel ve entelektüel ilişkiler de belli bir sınır ilk kez aşılır aşılmaz bir geometrik dizi şeklinde büyür. Her dinamik genişleme yalnızca benzeri bir genişlemeyi değil, daha da büyük bir genişlemeyi hazırlar; ondan uzanan her iplikten giderek büyüyen, sonsuz sayıda başkaları türer; bu olgu şu örnekle anlatılabilir: Kent içindeki toprak rantının yalnızca trafikteki bir artışla "durduğu yerde artması", mülk sahibine kendi kendisini üreten bir kâr getirir. Bu noktada, yaşamın niceliksel yönleri niteliksel dönüşüme uğramıştır. Küçük kasabanın yaşam alanı, esas olarak kendi içine kapalıdır. Metropolde belirleyici olan, içsel yaşamın daha geniş bir ulusal ya da uluslararası alanda dalga dalga genişlemesidir. Önemi bireysel kişiliklere bağımlı olduğu ve onlarla birlikte öldüğü için Weimar bir istisna değildi; oysa metropolün tanımlayıcı özelliği, en önemli bireysel kişiliklerinden bile esasta bağımsızlığıdır; bu, daha çok onun antitezi ve ondaki bireysel yaşamın bağımsızlığının bedelidir. Metropolün en önemli yanı, gerçek fiziksel sınırlarının

ötesinde bu işlevsel büyüklükte yatmaktadır ve bu etkililik fiziksel sınırlar üzerinde de etkide bulunur; ona yaşam, ağırlık, önem ve sorumluluk verir. Kişi kendi fiziksel bedeninin sınırlarıyla ya da fiziksel etkinliğinin doğrudan sınırlandığı alanla sona ermeyip, kendisinden zamansal ve mekânsal olarak türeyen anlamlı etkilerin bütünlüğünü kucaklar. Aynı şekilde kent de ancak, kendi dolaysız alanını aşan etkilerin bütünlüğü içinde var olur. Onların varoluşunun dile getirildiği asıl olan gerçekte bunlardır. Bu ise halihazırda, böylesi bir genişlemenin mantıksal tarihsel tamamlayıcısı olan bireysel özgürlüğün yalnızca negatif anlamda, yani salt hareket özgürlüğü ve önyargılarla, darkafalılıktan kurtulma olarak anlaşılmaması gerektiği gerçeğinde dile getirilmişti. Özgürlüğün asli özelliği daha çok, sonuçta her ikisinin bir şekilde sahip olduğu tikellik ve karşılaştırılamazlığın anlatımını gerçekten bulması ve yaşama biçim vermesi olgusunda aranmalıdır. İçsel doğamızın yasalarını izliyor olmamız —ki özgürlük budur— ancak bu doğanın anlatımları kendilerini başkalarından ayırt ettiği zaman kendimiz ve başkaları için algılanabilir ve inandırıcı hale gelir; yaşam tarzımızın bize dışardan dayatılmadığını gösteren, yerimizin başkalarınca doldurulamazlığıdır.

Kentler her şeyden önce en ileri ekonomik işbölümünün beşiğidir. Paris'teki kazançlı *quatorzieme* işi gibi aşırı olgular üretirler. Bunlar, evlerindeki armalardan tanınabilen ve sofrada on üç kişinin bir araya gelmesi durumunda kısa zamanda çağrılmak üzere akşam yemeği saatinde uygun kıyafetlerle hazır bulunan kimselerdir. Tam da genişlemesi ölçüsünde, kent giderek artan biçimde işbölümü için belirleyici koşullar sunar. Kenti büyüklüğü nedeniyle çok çeşitli etkinliklere açık bir birimdir; öte yandan böceylerin aynı yere toplaşması ve müşteri için verilen savaşım bireyi, başkası tarafından kolayca saf dışı edilemiyeceği uzmanlaşmış bir etkinliğe zorlar. Burada belirleyici olan, kent yaşamında hayatta kalmak için doğayla yapılan savaşımın insanla çatışmaya dönüşmüş olması ve uğrunda savaşılan kazancın doğa tarafından değil, insan tarafından sağlanmasıdır. Burada, yalnızca yukarıda söz ettiğimiz uzmanlaşmanın kaynağını değil, daha ziyade satıcının satmak istediği kişide hep yeni ve eşsiz gereksinimler üretmeye çabaladığı daha derin kaynağı buluruz. Henüz tüketilmemiş bir gelir kaynağı bulmak için insanın kendi ürününü özelleştirme ve kolayca yeri alınamayacak şekilde bir işlevi uzmanlaştırma zorunluluğu, kamu gereksinimlerinin farklılaştırılmasına, rafine edilmesine ve zenginleştirilmesine yol açar; açıktır ki bu da, kamu içinde giderek artan bir kişisel çeşitliliğe yol açacaktır.

Bütün bunların, kentin kendi büyüklüğüne göre ortaya çıkardığı zihinsel niteliklerin daha dar tipten bir entelektüel bireyselleşmeye yol açması gerekiyor. Bunun bir dizi nedeni var. Her şeyden önce, insanın kendi kişiliğine metropol yaşamı içinde belli bir statü kazandırması zordur. Niceliksel değer ve enerji

artışının sınırlarına ulaştığı bir yerde, insan niteliksel ayrımlara sarılır ve böylece, farklılıklara olan duyarlılıktan yararlanarak, toplumsal dünyanın dikkatini bir biçimde kendine çekebilir. Bu ise nihai olarak, en tuhaf ve eksantrik durumlara, kendini toplumda uzaklaştırma, kapris, beğenmezlik gibi metropole özgü aşırılıklara yol açar ki, bunların anlamı artık, bu etkinliklerin kendi içeriğinde değil, bir "farklı olma" —kendini dikkate değer kılma— biçimi olmalarında aranmalıdır. Birçok kişi için, başkalarının dikkatini çekerek kendisi için bir tür özsaygı ve bir statü duygusu kazanmanın biricik aracı bunlardır. Aynı anlamda, ilk bakışta önemsiz görünmekle birlikte toplam olarak gözle görülebilir bir etki yapan bir etken daha işbaşındadır: Bu da, küçük kentteki toplumsal ilişkilerle karşılaştırıldığında, burada her bireyin payına düşen karşılaşmaların kısalığı ve seyrekliğidir. Çünkü burada, sık ve uzun birlikteliğin her bir kişiye başkasının kişiliğiyle ilgili net bir anlayış sağladığı bir yerdekinden çok daha sık olarak dakik, açık seçik ve bireysel gözükme çabası görülür.

Bu bana metropolün, kişisel varoluşun en bireysel biçimleri için gösterilen çabayı —hep doğru ya da hep başarılı olup olmadığına bakmaksızın— vurgulamasının en derin nedeni gibi gözükmektedir. Modern kültürün gelişiminin en temel özelliği, nesnel tin denilebilecek şeyin, öznel tine baskın olmasıdır; yani hukukta olduğu kadar dilde de, sanatta olduğu kadar üretim tekniğinde de, evdeki nesnelerde olduğu kadar bilimde de somutlanmış bir tür tin [*Geist*] vardır ki, bunun gündelik gelişimini bireyin entelektüel gelişimi ancak eksik bir biçimde ve hep daha büyük bir mesafeyle izler. Sözgelimi, geçen yüzyılda, şeylerde ve bilgide, kurumlarda ve konforda somutlanan engin kültürü inceler ve bunları, aynı dönemdeki —en azından üst sınıflardan— bireyin kültürel ilerlemesiyle karşılaştırırsak, bu ikisi arasındaki büyüme temposunda ürkütücü bir farkla karşılaşırız, ki bu birçok bakımdan bireyin kültürünün tinsellik, incelik ve idealizm karşısında gerilemesini temsil eder. Bu uyuşmazlık, özünde, artan işbölümünün başarısının sonucudur. Çünkü işbölümü bireyden, en yüksek noktasında çoğu kez kişiliğin bir bütün olarak gözardı edilmesine izin veren, giderek daha tekyanlı bir başarı türü bekler. Her durumda, nesnel kültürün bu aşırı büyümesi, birey için giderek daha az doyurucu olmuştur. Pratik etkinlikte ve kendisinden taşan muğlak duygular karmaşasında olduğundan belki daha az bilinçli olarak, bireyin kendisi önemsiz bir niceliğe indirgenmiştir. Ellerinden ilerleme, tinsellik ve değerle bağlantılı her şeyi yavaş yavaş alan bu ezici nesneler ve güçler örgütlenmesine karşı, o adeta bir çarkın tek bir dişi durumuna gelir. Bu güçlerin çalışması, bu sonuncuların (ilerleme, tinsellik ve değerle bağlantılı her şeyin) öznel bir biçimden salt nesnel bir biçime dönüşmesiyle sonuçlanır. İşaret edilmesi gereken tek şey, metropolün her tür kişisel ögeyi saf dışı bırakan bu tür bir kültürün uy-

gun arenası olduğudur. Burada, yapılarda ve eğitim kurumlarında, uzayı fetheden tekniğin harikalarında ve konforunda, toplumsal yaşam oluşumlarında ve somut devlet kurumlarında öylesine muazzam bir kristalize edici, kişiliksizleştirici kültürel edinimler zenginliğiyle karşılaşılır ki; kişilik, deyim yerindeyse, bunun karşısında kendisini güçbela koruyabilir. Bir açıdan; uyarıların, çıkarların, zaman ve dikkat ayırmanın kendisini her yönden ortaya koyması ve yaşamı sürdürülmesi için pek bireysel bir çaba gerektirmeyen bir akış içerisinde sürüklemesi anlamında, yaşam çok daha kolaylaşmıştır. Ama başka bir açıdan da; özgül kişisel çıkarları ve benzersizlikleri ezmeye bakan bu kişiliksiz kültürel ögeler ve var olan mal ve değerler yaşama giderek daha fazla katılmaktadır. Sonuç olarak, bu en kişisel ögenin kurtarılması için aşırılıklar, özgüllükler ve bireyselleştirmeler üretilmesi gerekir ve bireyin kendisinin bunları farkedebilmesi için dahi, bunların aşırı ölçüde abartılması gerekir. En aşırı bireycilik taraftarların Nietzsche'nin izinden giderek metropole karşı yönelttiği şiddetli nefretin temelinde, nesnel kültürün hipertrofisiyle bireysel kültürün atrofisi (küçülme) yatmaktadır. Ama, onların metropolde böylesine tutkuyla sevilmelerinin ve gerçekte, onun sakinlerine, onların karşılanmamış özlemlerinin kurtarıcıları gibi gözükmelerinin nedeni de budur. Metropolün niteliksel ilişkileriyle beslenen bu bireycilik biçimlerinin her ikisi de, yani bireysel bağımsızlık ve kişisel özgüllüklerin geliştirilmesi, tarihsel konumlarıyla bağlantılı olarak incelendikleri zaman, metropol dünya tin tarihinde bütünüyle yeni bir değer ve anlam kazanır. 18. yüzyıl, bireyi, anlamsızlaşmış güçlü bağların —politik, tarımsal, loncasal ve dinsel bağların; insana aynı zamanda doğal olmayan bir biçim ve uzun süre haksız bir eşitsizlik dayatan sınırlamaların pençesinde buldu. Özgürlük ve eşitlik çığlığı —bireyin tüm toplumsal ve entelektüel ilişkilerinde tam hareket özgürlüğüne olan inanç, ki bu da tüm bireylerde doğanın onlara verdiği ama toplumsal yaşam ve tarihsel gelişme tarafından çarpıtılan aynı soylu özün ortaya çıkmasına izin verir— bu koşullarda ortaya çıktı. Bu özgürlükçü ülkünün yanısıra 19. yüzyılda bir yandan Goethe ve Romantiklerden, öte yandan ekonomik işbölümünden gelen bir başka eğilim daha —yani tarihsel bağlarından kurtulmuş bireylerin şimdi kendilerini birbirlerinden ayırt etmeye çalışması— ortaya çıktı. Artık, bireyin değerinin ölçütü, her bireydeki "genel beşeri nitelik" değil, bireyin niteliksel eşsizliği ve yerinin doldurulamazlığı olmuştu. Zamanımızın içsel tarihi kadar dışsal tarihi de, bireyin bütünlük içindeki konumunu tanımlamanın bu iki tarzına ilişkin çatışma ve değişen yorumlarda yatmaktadır. Bu çatışmaya ve bunların ikisini birleştirme girişimlerine yer vermek metropolün işlevidir; çünkü metropolün özgül koşulları bize bunların gelişmesi için bir vesile ve saik olarak gözükmektedir. Böylece, bunlar zihinsel yaşamın gelişiminde tüketilemez bir anlam zenginliğiyle dolu, bütünüyle eşsiz bir yer kazanırlar. Yaşamı kucaklayan çatışan akımların eşit bir meş-

rulukla kendilerini buldukları büyük tarihsel yapılardan birisi olarak kendilerini ortaya koyarlar. Ama bundan ötürü de, onların bireysel anlatımlarına sempatiyle ya da antipatiyle bakmamıza aldırmaksızın, bize yargıç rolünün düştüğü alanı aşarlar. Bu güçler tek bir hücrenin geçici varoluşuyla, ait olduğumuz tarihsel yaşam bütünlüğünün hem kökünün hem de doruğunun parçası olduğu ölçüde, görevimiz yakınmak ya da göz yummak değil, yalnızca anlamaktır.

1903

Çeviren: Celal A. Kanat

İspanya: Bir Başka Avrupa
GÜL IŞIK

Akdeniz'in diğer ucunda, Türkiye'yle simetri yapan bir coğrafyada yer alıyor İspanya. Tarihinde ve kültüründe de bu simetrinin izlerini kolaylıkla bulabiliyoruz. Avrupa deyince aklımıza gelenlerden oldukça farklı, hakkında çok az şey bildiğimiz,
ama tanıdığımızda biraz da kendimizi tanımamızı sağlayacak bir Avrupa ülkesi..

Gül Işık, kendi deneyim ve tanıklıklarının yanı sıra ülkenin başlıca yazar ve düşünürlerinin görüşlerine de yer vererek, İspanya'nın tarihsel ve kültürel kimliğini; bu farklı Avrupalılığın köklerini, gelişimini, etkileşimlerini, Ortaçağ'dan günümüze geçirdiği büyük serüveni araştırıyor.

METİS YAYINLARI •
Başmusahip Sok. 3/2, Cağaloğlu/İstanbul